

در میان اوراق متفرقه نگارنده
چند نسخه خطی کوچک موجود
است که هر یک برای روشن شدن
کوشه‌ای از تاریخ نظامی، ارزنده
و درخور توجه است.

این کتابچه‌ها مربوط به وضع
نظامی زمان قاجاریه بوده و حاوی
گزارشهایی است درباره فوجهای
قاهره، آذربایجان و عراق،
یکی از آن کتابچه‌ها که شرح
آن در اینجا آورده میشود
کتابچه‌ای است بنام «کتابچه
عرایض توپخانه مبارکه»، که
بتاریخ شهر رجب سنه ۱۳۰۴
(هشتاد و چهار سال پیش) با خط
زیبای شکسته نوشته شده است،
این کتابچه دارای ۶ صفحه و
موضوع آن گزارشی است

کتابچه

عرایض توپخانه مبارکه

بسم

محمدحسین

به ناصرالدین شاه: بر چند قسمت از وضع ساختمانها، انبارها، انبارهای اصطبل خاصه، خرید توپهای اطریشی، توپهای موجود در توپخانه و وضع توپچی های قروین.

ناصرالدین شاه در پایان هر قسمتی که مربوط به موضوع جداگانه ای است در حاشیه دستوری نوشته است به عنوان نایب السلطنه و امین السلطان که عین عکس صفحه های آنها به همان اندازه اصلی در پایان ارائه میشود.

نخست تصمیم گرفته بودم کتابچه مذکور را به اختیار دانشمند ارزنده جناب آقای ایرج فشاربگذارم که در مجله راهنمای کتاب به درج آن اقدام نمایند اما به نظر رسید که این مطالب ممکن است بکار آن مجله نیاید چون اسنادی است مربوط به تاریخ نظامی ایران، از این روی صلاح در آن دید که متن آنرا برای درج در مجله گرامی بررسیهای تاریخی آماده سازد باشد که زمان غبار نیستی بر آن نیفتانند و روزی برای گوشه ای از تاریخ کامل نظامی ایران بکار آید.

اینک متن «کتابچه عرایض توپخانه مبارکه» از نظر خوانندگان گرامی میگردد.

هو الله ناصر الامین

کتابچه عرایض توپخانه مبارکه بتاریخ شهر رجب تنکوزئیل سنه ۱۳۰۴ به سلامتی و - و د مسعود آفتاب نمود بندگان اعلیحضرت قدر قدرت اقدس همایون شاهنشاه صاحبقران روحنا و ارواح العالمین له الفداء در این اوقات باینکه ایام عید و عطیل بود همه روزها با تمام اجزاء توپخانه از صاحبمنصبان و معلمین فرنگی ایرانی و محررین دفتر در بالاخانه توپخانه حاضر شده اولاً رژیمان بندی توپخانه مبارکه را بنا به تعلیمات و فرمایشات اکیده حضرت مستطاب اشرف اجد ارفع اسعد والا آقای نایب السلطنه امیر کبیر وزیر جنگ روحی فدا به تشخیص و دستور العمل جنرالهای اطریشی مرتب داشت بطوریکه ذره ای ز قانون اطریش تخلف نشده ثانیاً بودجه توپخانه با کمال (۲)

دقت و صرفه جویی مشخص شده و هر دو علیحده کتابچه شده از شرف عرض خاکپای مبارک میگذرد .

از فصول خدمات مقرر به غلام یکی حفظ ابنیه و عمارت توپخانه رکاب و سرحدات است وضع ابنیه سرحدات را همه جا نوشته و در روزنامه خواسته است .

انبارهای توپخانه رکاب و اصطبل توپخانه خیلی از حالت اعتبار و آبادی افتاده و رو به خرابی و انهدام گذاشته .

انبار قدیم واقعه در ارك مبارک جنب اصطبل خاصه دو چشمه او ریخته و بعضی طاقها شکست پیدا کرده مستحق تعمیر است میدان توپخانه از طاقهای تحتانی سمت شمال دوسه طاق فرورفته آن يك سمت تماماً نشست کرده بقدری بی اعتبار شده است که توپچی را بکلی از بالاخانه‌های آن سمت خارج ساخت پی بندی با اعتباری لازم دارد که مایه اطمینان باشد سایر طاقها و بالاخانه‌های سمت جنوب و شرقی و غربی میدان نیز اغلب شکسته است پس از ملاحظه و بازدید معماران که خود غلام هم با آنها حاضر شده به دقت ملاحظات خواهد شد تماماً کثیف و مخروبه و تعمیر و تنظیف کلی لازم دارد و اگر از حال جلودگی و تعمیرات نشود دور نیست که از بارندگی های بهار اسباب خرابی های کلی فراهم شود دیگر امر مبارک است .^۱

راحت غلام و اسباب انتظام میدان توپخانه در این است که شبها سر در عتبه مبارک ارك همایونی گذاشته باشد اطاقها و منازل ریاست توپخانه از تمام منازل توپچی بی اعتبار تر و خراب و کثیف تر است مستدعی است امر و مقرر شود نوعی تعمیر کنند که حالت سکونت داشته باشد سابقاً هفتصد و هشتاد تومان برای تعمیر مخارج بازدید کرده بودند دیگر امر مبارک است .

۱- در اینجا که آخر قسمت اول است ناصرالدین شاه در حاشیه گزارش دستوری به این شرح داده است : « نایب السلطنه ، همین دست خط را هم جناب امین السلطان ملاحظه کند هر چه از این خرابی ها در جزء تعمیرات امسال منظور شده است که عاجلاً مشغول ساختن شوند هر چه هم که در جزء بازدید نیست آنها را هم جناب امین السلطان آدم بفرستد ملاحظه کند هر قدر مخارج لازم دارد و لازم شد بمرض برساند حکم آن خواهد شد . »

اسباب توپکشی که مقرر شده است به توپخانه مرحمت شود هنوز نرسیده است اسبابهای قدیم که اکنون در دست توپچی است کم و بقدر چهار باطری و تمام اسقاط است بکار نمی آید به کمال زحمت برای مشق و تعلیمات مرمت شده و مشق تعطیل نشده است.

چون امر قدر قدر مقدس همایونی روحنا فداء مقرر شد که این دوازده باطری توپ متحرك همه اوقات حاضر خدمت و همه چیز آنها در پهلوی همان توپها حاضر و موجود باشد مستدعی است امر و مقرر شود بقدر کفایت دوازده باطری از اسبابهای موجودی ذخیره و قورخانه سه به تحویل توپخانه بدهند و آنچه هم تازه به اتمام میرسد متدرجاً تحویل نمایند که دقتی که در صحت عمل دوخت و اجزاء آن به عمل آید که در موقع لزوم حاضر و مفید باشد.^۱

توپهای هشت سانتی متری جدید الاتبیاع را جنرالهای اطریشی هنوز بخردند^۲ بازدید نکرده اند که معلوم شود کم و کسر و صحت و سقمی دارد یا نه که موقع لزوم در رجوع خدمت اسباب معطلی نباشد حالاً مستدعی هستند که مقرر شود این ده عدد توپ را هم مثل سایر توپهای اطریشی تحویل انبار توپخانه کنند که بازدید و سرکشی توپها همیشه برای آنها ممکن باشد و اجزای و آلات آن را همه پاك و تمیز کرده جزء باطریهای اطریشی ضبط انبار و مردف باشد.

این توپها را هر گاه ماهی يك دفعه دو دفعه کولاسهانشان را بیرون نیاورند و تمیز و چرب نکنند زنگ ضایع و مغشوش میکنند دیگر امر امر مبارک است.^۳

حاجی باقرخان سرهنگ توپخانه طایفه افشار بکشلو و چند نفر از صاحب منصبان طایفه قزوینی و جمعی از توپچیان هر دو طایفه که در بلوکات قزوین صاحب ملك و علاقه هستند از اجحافی که در تعدیل املاک آنها از معدلین

۱- دستور ناصرالدین شاه در حاشیه گزارش: «نایب السلطنه، خودتان هر طور صلاح میدانید فتوایی که لازم است در این باب بدهید البته».

۲- این کلمه درست خوانده نشد امکان دارد بخوبی باشد.

۳- دستور ناصرالدین شاه: «عجالتاً لازم نیست. در انبار ذخیره باشد بهتر است».

و ممیزین شده قریب دو ماه است که متظلم و شاکی هستند عرض آنها این است چون هنگام تعدیل معدلین ماها در تهران بودیم کمال احجاف به املاک ما شده است استدعای تخفیف به هیچوجه از خاکبای مبارک نداریم استدعایی که هست این است از جمع سابق املاک ماها هر قدر میل مبارک اولیای دولت علاقه گرفته است اضافه شود مقرر فرمائید که تومن شمار علاوه و اضافه مالیات قدیم شود اطاعت نموده از عهده بر آئیم عریضه هم در این باب عرض نموده اند که در لف از شرف عرض خاکبای مبارک میگذرد بهر طور امر و مقرر فرمائید اطاعت نمایند الامر الاقدس الاعلی مطاع^۱.

۱- تعدیل آخری به اطلاع جناب امین السلطان شده اگر حرفی دارند به جناب امین السلطان اظهار نمایند.

برای مطالعه تاریخ طولانی بشر که غبارا بهام روی
آنرا پوشانیده است، لازم میآید که افزار و آثار تمدن
گذشتگان را مورد مطالعه دقیق قرار داده و دورنمای
رنگ و رو گرفته ای را در ذهن خود مجسم نمائیم .

ادوین پالو

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پرتال جامع علوم انسانی